

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΣΕ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

Παρουσίαση στην από 20.6.2006 Ημερίδα που το
Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Ε.Κ.Κ.Α.)
« *Κοινωνική Κατάσταση και Ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα*»

Κατ' αρχήν θα ήθελα να σας ενημερώσω ότι η αποστολή μας, στον Συνήγορο του Πολίτη και ιδιαίτερα στον *Κύκλο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, είναι η προστασία των ουσιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου. Για το σκοπό αυτό διερευνούμε υποθέσεις που αφορούν παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διαμεσολαβούμε, βάσει του νόμου 3304/2005, για την προαγωγή της αρχής της ίσης μεταχείρισης όλων των προσώπων, ανεξαρτήτως φυλής ή εθνοτικής καταγωγής, ηλικίας, γενετήσιου προσανατολισμού, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, στα πεδία που προβλέπει ο εν λόγω νόμος, και τέλος, όπου κρίνεται αναγκαίο προτείνουμε νομοθετικές τροποποιήσεις του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου ή οργανωτικές αλλαγές των αρμοδίων υπηρεσιών. Ειδικότερα, όσον αφορά τη διερεύνηση υποθέσεων Ρομά, οι αρχές τις οποίες ακολουθούμε είναι: η προστασία ενάντια στις διακρίσεις, η κοινωνική ένταξη τους και βεβαίως η εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας.

Από την διερεύνηση υποθέσεων που αφορούν θέματα Ρομά, στον Συνήγορο του Πολίτη, διαφαίνεται ότι η κατάσταση των Ρομά στη χώρα μας χαρακτηρίζεται από έναν έντονο κοινωνικό *αποκλεισμό*, που κατ' αρχήν βασίζεται στη *μειονεκτική θέση* στην οποία τοποθετούνται τα πρόσωπα που ανήκουν σε αυτή την ευάλωτη ομάδα σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό, σε όλα τα πεδία της κοινωνικής ζωής: κατοικία, εργασία, εκπαίδευση, υγεία, κοινωνική προστασία και βεβαίως, τη δημόσια τάξη.

Για την Αρχή η πιο προφανής και πιο σημαντική απόδειξη της απόλυτης *περιθωριοποίησης* των Ρομά είναι το γεγονός ότι οι ίδιοι, εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, που μπορούν να αριθμηθούν στα δάκτυλα ενός χεριού, δεν απευθύνονται και δεν διεκδικούν τα δικαιώματα που το Σύνταγμα και οι νόμοι

παρέχουν σε όλους μας. Εάν θεωρήσουμε ότι ο Συνήγορος του Πολίτη αποτελεί ένα παράδειγμα μιας Δημόσιας Υπηρεσίας η οποία όχι μόνο έχει σκοπό την προστασία και προάσπιση των δικαιωμάτων των ευάλωτων ομάδων, αλλά επιπλέον επιχειρεί να είναι ιδιαίτερα ανοικτή και δεκτική στις αποκλεισμένες κοινωνικά ομάδες, το γεγονός ότι δεν απευθύνονται σε αυτήν τα μέλη που έχουν τη μεγαλύτερη ανάγκη προστασίας καταδεικνύει το μέγεθος του αποκλεισμού και της μειονεκτικής τους θέσης.

Οι αναφορές που έχουμε διερευνήσει έχουν κατατεθεί από άτομα που θεωρούν ότι υφίστανται τις αρνητικές συνέπειες της γεινίασης τους με τους Ρομά, από μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που εργάζονται για την προάσπιση των δικαιωμάτων τους, καθώς και από κοινωνικούς λειτουργούς που υπηρετούν σε διάφορα ιδρύματα. Τέλος, η Αρχή έχει διερευνήσει υποθέσεις που αφορούν Ρομά αυτεπαγγέλτως.

Από τη διαδικασία αναφοράς στην Αρχή προκύπτει ότι από πλευράς των Ρομά το μεγαλύτερο εμπόδιο που πρέπει να υπερβούν, αυτό δηλαδή που αποτελεί προϋπόθεση για τη διεκδίκηση όλων των δικαιωμάτων, είναι η έλλειψη αυτοπεποίθησης και αυτόνομης εκπροσώπησής τους. Επομένως η ανάληψη συλλογικών πρωτοβουλιών αλλά και η προσωπική διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους, με ταυτόχρονη λήψη θετικών μέτρων εκ μέρους της Πολιτείας, όπως θα δούμε παρακάτω, μπορεί να οδηγήσει στη σταδιακή υπέρβαση του αποκλεισμού και της υπάρχουσας μειονεκτικής θέσης των Ρομά στην ελληνική κοινωνία.

Τι σημαίνει όμως να είναι κάποιος αποκλεισμένος ή περιθωριοποιημένος; Σημαίνει ότι τα φυσικά, πολιτισμικά, ακόμη και τα οικονομικά χαρακτηριστικά της κοινότητας στην οποία ανήκει το άτομο αποτελούν το κριτήριο βάσει του οποίου εξαιρείται και υφίσταται άνιση μεταχείριση. Ο μαθητής Ρομά που δεν γίνεται δεκτός για εγγραφή στο σχολείο του τοπικού διαμερίσματος στο οποίο κατοικεί (άμεση διάκριση) μόνο και μόνο επειδή είναι Ρομά (φυλή, πολιτισμός, φτώχεια), αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα άρνησης πρόσβασης σε κοινωνικά αγαθά τα οποία είναι διαθέσιμα σε όλους, όπως είναι αυτό της εκπαίδευσης. (Για το συγκεκριμένο πρόβλημα ο Συνήγορος του Πολίτη έχει διερευνήσει ικανό αριθμό αναφορών. Μάλιστα, ορισμένες εξ αυτών έχουν κατατεθεί από διευθύνσεις σχολείων που καταγγέλλουν την άρνηση των αρμοδίων, για την εγγραφή των παιδιών, διευθύνσεων

σχολείων). Αποκλεισμός συνεπώς σημαίνει ότι το άτομο δεν δύναται να συμμετάσχει στη ζωή του τόπου του, ότι είναι εγκλωβισμένος στο περιθώριο.

Ο αποκλεισμός έχει διττό χαρακτήρα: *επιβάλλεται* έξωθεν, από την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα και *διατηρείται* εκ των έσω, από τα θύματα του αποκλεισμού. Ο αποκλεισμός αναπαράγεται από την *κοινωνία* και από τα ίδια τα *θύματα* του αποκλεισμού. Πώς;

1. Από την κοινωνία.

α) Οι υπάρχουσες κοινωνικές δομές (θεσμοί, οργανισμοί, κτλ.) αναπαράγουν τις ιδέες, τα πρότυπα και τις συμπεριφορές που η κυρίαρχη ομάδα ή ομάδες θεωρούν ως φυσιολογικές, ορθές ή επιθυμητές. Κάθε τι **διαφορετικό** απορρίπτεται ως **ασύμβατο** ή **αφύσικο** (π.χ. για την περιρρέουσα κοινωνία η έμφαση στους δεσμούς της εκτεταμένης οικογένειας θεωρείται αναχρονιστικό στοιχείο ενώ για τους Ρομά η στήριξη των συγγενών είναι απαραίτητο στοιχείο για την επιβίωσή τους).

β) Η αναπαραγωγή αυτών των αρνητικών εικόνων και αντιλήψεων διαιωνίζεται και από την ύπαρξη **θεσμικών πλαισίων** και **πρακτικών** της διοίκησης που επιτείνουν το φαινόμενο της διαφοράς των εντός και εκτός του κοινωνικού συνόλου (π.χ. όπως επιτυγχάνει η ισχύουσα υγειονομική διάταξη Α5/696/83, περί *οργανωμένης εγκατάστασης πλανοδίων νομάδων*, όπως τροποποιήθηκε με την Γ.Π./23641/03 διάταξη όπως αυτή εφαρμόζεται).

γ) Τέλος, ο αποκλεισμός αναπαράγεται και από τις κυρίαρχες **ιδεολογίες** (ατομικισμός, όπου το άτομο είναι κυρίως υπεύθυνο για την κοινωνική του θέση) και τα υπάρχοντα **αρνητικά στερεότυπα** που δικαιολογούν και εξηγούν την υφιστάμενη κατάσταση των Ρομά με τρόπο μονοδιάστατο, μεταθέτοντας την ευθύνη για τον αποκλεισμό στους ίδιους τους Ρομά, διότι «δεν θέλουν ή δεν «μπορούν» να ενταχθούν». Κατ' αυτήν την αντίληψη η περιθωριοποίηση που αντιμετωπίζουν οι Ρομά οφείλεται στους ίδιους, στις «περιορισμένες ικανότητές τους», στον «παράδοξο ή αναχρονιστικό τρόπο ζωής τους» στην «έλλειψη κινήτρων για κοινωνική πρόοδο» ή σε ότι άλλο αρνητικό θα μπορούσε να αναφερθεί ως προς την «φύση» τους. Με το να κατηγορείται βεβαίως το θύμα αποκρύπτονται οι πραγματικές αιτίες του αποκλεισμού. Λόγου χάριν, αντί για το ρατσισμό του διευθυντή του σχολείου που δεν θέλει τα παιδιά Ρομά στο σχολείο του μιλάμε για το ότι « οι Ρομά δεν θέλουν να στείλουν τα παιδιά τους σχολείο», ή, αντί να αναφερόμαστε στην άρνηση ή την κωλυσιεργία της Πολιτείας να παρέχει υπηρεσίες αποχέτευσης ή αποκομιδής σκουπιδιών μιλάμε για το ότι «δεν τους αρέσει η καθαριότητα» κ.τ.λ.

Το πιο σημαντικό, όσον αφορά τη δύναμη της κοινωνίας να αναπαράγει τον αποκλεισμό μιας ομάδας, είναι ότι το άτομο που τον υφίσταται, με τα μέσα που τώρα διαθέτει, δεν δύναται να αντιπαλέψει ή να προστατευτεί από τη διακριτική μεταχείριση που του ασκείται. Τι μπορεί να κάνει ένας δεκάχρονος μαθητής και οι γονείς του όταν ο διευθυντής του σχολείου λέει: «φύγετε απ' εδώ, δεν θέλω τσιγγάνους στο σχολείο μου»; Όλοι γνωρίζουμε ότι η φοίτηση των παιδιών Ρομά είναι εξαιρετικά ευάλωτη σε εξωτερικούς παράγοντες, όπως η μετακίνηση, τα οικονομικά προβλήματα που οδηγούν στην παιδική εργασία, η απόσταση από το σχολείο, ή έλλειψη κατάλληλης στέγης, κ.τ.λ. Αν σε αυτά προστεθεί και η ανάρμοστη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών και του διοικητικού προσωπικού των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, καταλαβαίνουμε όλοι πόσο δύσκολη καθίσταται η πρόσβαση στο κοινωνικό αγαθό που λέγεται εκπαίδευση, η ελλείψει της οποίας επιτείνει και διατηρεί περαιτέρω στο κοινωνικό περιθώριο το χρόνια αποκλεισμένο άτομο.

2. Ο αποκλεισμός όμως αναπαράγεται και από τους ίδιους τους Ρομά εξ αιτίας των κάτωθι ελλείψεων τις οποίες αντιμετωπίζουν.

α) **Έλλειψη μέσων οικονομικής ανάπτυξης** (π.χ. τομείς ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων). Αν εξαιρέσουμε την ανακύκλωση στην οποία προβαίνουν –παλιά σίδηρα, πλαστικά, κτλ.- την μαναβική στην οποία επιδίδεται η μεγάλη πλειονότητα αυτών, ορισμένες γεωργικές δραστηριότητες, πλανόδιο εμπόριο κτλ., για τους μη εγκαταστημένους Ρομά σήμερα δεν υπάρχουν πολλές και σοβαρές πηγές οικονομικής δραστηριότητας και ανάπτυξης (π.χ. δεν έχουν πρόσβαση στην άσκηση κτηνοτροφίας, βιοτεχνίας, κ.τ.λ.). Οι τοπικές αρχές δε, στη διοικητική περιφέρεια των οποίων εγκαθίστανται, μολονότι γνωρίζουν την ανέχειά τους, δεν φροντίζουν να βοηθήσουν την ανάπτυξη διαφοροποιημένων οικονομικών δραστηριοτήτων από τους Ρομά, που σε τελευταία ανάλυση θα αποτελούσε και ανάπτυξη της περιφέρειάς τους.

β) Βεβαίως η **έλλειψη δεξιοτήτων** (γνώση της γλώσσας, γραφής, τεχνολογίας, τέχνης) αποτελεί βασικό παράγοντα για την μη πρόσληψη ή απασχόληση τόσο από ιδιωτικούς όσο και από δημόσιους φορείς.

Αν δε σε όλα τα προαναφερόμενα προσθέσουμε και την γ) **έλλειψη αυτοπεποίθησης** στη συναλλαγή τους με τους μη Ρομά συμπολίτες τους, καθώς και την απουσία, ακόμη και εντός των κοινοτήτων τους, αυτόνομης εκπροσώπησής τους, κατανοούμε την σχεδόν ολοκληρωτική αποχή τους από τα κοινωνικά δρώμενα που τους αφορούν. Τέλος, δ) η **έλλειψη εμπιστοσύνης** στις πρωτοβουλίες που λαμβάνει η

Πολιτεία «προς όφελος τους», καθώς και στο κοινωνικό σύνολο, τους οδηγούν σε μη αποδεκτές και ίσως ακόμη και παραβατικές πρακτικές επιβίωσης, στις οποίες συνήθως καταλήγουν οι κοινωνικά μειονοκτούσες ομάδες.

Η εκτός και εντός πίεση που ασκείται έχουν ως αποτέλεσμα τη διατήρηση της υφισταμένης κατάστασης της περιθωριοποίησης των Ρομά: «θα τρέχω εγώ, - φανταζόμαστε τον γονέα Ρομά να λέει- να τα βάλω με το διευθυντή του σχολείου ή θα ψάξω για μεροκάματο, για να βγάλω το καθημερινό ψωμί που χρειάζεται η οικογένειά μου για να επιβιώσει». Αυτή βέβαια είναι η κατάσταση ενός ανθρώπου που καθημερινά παλεύει για την επιβίωσή του. Σε αυτό το επίπεδο το άτομο δεν μπορεί να σχεδιάσει ούτε να ονειρευτεί τη ζωή του έξω από τον καθημερινό αγώνα επιβίωσης.

Επομένως, μεταξύ των συνεπειών του αποκλεισμού συμπεριλαμβάνονται: Η **εξάρτηση** των θυμάτων από την Πολιτεία, στην οποία προστρέχουν για την επίλυση των προβλημάτων τους (π.χ. «να μας δώσουν και μας σπίτι») ως παθητικοί αποδέκτες «ελεημοσύνης», και η **επαγγελματική δραστηριοποίησή** τους σε τομείς χαμηλής κοινωνικής και οικονομικής θέσης (π.χ. συλλέκτης ακρήστων προϊόντων) ή ακόμη η ανάπτυξη παρανόμων δραστηριοτήτων.

Όταν γίνεται προσπάθεια να ξεφύγουν από το περιθώριο στο οποίο είναι εγκλωβισμένοι οι Ρομά αντιμετωπίζουν:

1.Τους φραγμούς που υπάρχουν στο σύστημα: *Την ανεπαρκή νομοθεσία και τις πολύπλοκες διοικητικές διαδικασίες, το πλήθος των απαιτούμενων εγγράφων, την έλλειψη ειδικευμένου προσωπικού, τον λειτουργικό αναλφαβητισμός τους και την οικονομική τους δυσχέρεια. (π.χ. για την υποβολή αίτησης στεγαστικού δανείου για την απόκτηση κατοικίας, συναντούν την άρνηση του Δημάρχου να τους εκδώσει βεβαίωση μονίμου κατοικίας, για την πρόσβαση των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση την άρνηση εγγραφής τους στα σχολεία με την αιτιολογία ότι δεν είναι εμβολιασμένα, για την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας την άρνηση παροχής τους με την αιτιολογία ότι δεν διαθέτουν βιβλιάριο υγείας ή πρόνοιας, για την διεκδίκηση πληθώρας κοινωνικών αγαθών τον αποκλεισμό τους λόγω έλλειψης αστυνομικής ταυτότητας /εγγραφής σε δημοτολόγια, και τέλος για την εργασία, τον αποκλεισμό τους λόγω έλλειψης δεξιοτήτων.)*

2.Την ανάρμοστη συμπεριφορά των δημοσίων λειτουργών: *ρατσισμό, άνιση μεταχείριση, παρελκυστική συμπεριφορά, πατερναλισμό, αδιαφορία και μη*

ενημέρωση (π.χ. γιατρός που αρνείται να εξετάσει Ρομά, αστυνομικός που ασκεί βία λόγω προκαταλήψεων για την ενδεχόμενη παραβατική τους συμπεριφορά, κτλ.)

3. Άγνοια της νομοθεσίας περί προστασίας των δικαιωμάτων τους τόσο εκ μέρους των υπαλλήλων όσο και εκ μέρους των ιδίων των Ρομά (π.χ. τι προβλέπει ο νόμος, ποιες είναι οι συγκεκριμένες διαδικασίες που πρέπει να ακολουθηθούν).

4. Δυσπιστία: εκ μέρους των δημοσίων λειτουργιών ως προς τα κίνητρα που τους οδηγούν να ζητήσουν οτιδήποτε, και **εκ μέρους των ιδίων των Ρομά**, ως προς το τι αποσκοπούν τα τυχόν μέτρα που λαμβάνονται υπέρ αυτών.

Πώς, λοιπόν, μπορεί να γίνει μια αρχή για το τέλος του αποκλεισμού;

Το πρόσωπο που ανήκει στην περιθωριοποιημένη ομάδα δεν μπορεί από μόνο του να πολεμήσει τον αποκλεισμό του. Η εξωτερική παρέμβαση της Πολιτείας είναι επομένως απαραίτητη. Για να έχει όμως θετικό αποτέλεσμα πρέπει να ξεκινά από τη βάση της ισότητας και όχι του πατερναλισμού ή της φιλανθρωπίας (π.χ. Δήμαρχος δεν θα πρέπει να προσφέρει εργασία ως καθαρίστρια σε γυναίκα Ρομά περιστασιακά, αλλά να δημιουργεί μια σταθερή θέση εργασίας, ώστε να μπορέσει αυτή και η οικογένειά της να επιβιώσει, τα παιδιά της να παρακολουθήσουν σχολείο, κτλ.)

Για να γεφυρωθεί το χάσμα μεταξύ των Ρομά και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου είναι απαραίτητη η λήψη, εκ μέρους της Πολιτείας, θετικών μέτρων, προκειμένου να υπάρξει αντιστάθμισμα των υφισταμένων μειονεκτημάτων.

Δεν μπορούμε να απαριθμήσουμε εδώ όλους τους τομείς στους οποίους πρέπει να ληφθούν θετικά μέτρα προκειμένου να φθάσουμε στην επιθυμητή εξίσωση των δύο μερών. Ωστόσο, άμεσα πρέπει να τεθούν οι βάσεις για εξίσωση σε θέματα κατοικίας, υγείας, εκπαίδευσης, εργασίας και ανάπτυξης δεξιοτήτων. Αν ως κοινωνία θέλουμε οι Ρομά συμπολίτες μας να διαβιούν σε μόνιμες κατοικίες τότε θα πρέπει να συνεχιστούν, ορθά οργανωμένα, τα προγράμματα εγκατάστασης ή κτήσης πρώτης κατοικίας, νομιμοποίησης κατοχής γης/ τίτλων ιδιοκτησίας κτλ. Αν θέλουμε να έχουμε υγιή πληθυσμό τότε θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε τα βασικά προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζουν οι Ρομά, πόσο μάλλον όταν αυτά αφορούν την δημόσια υγεία εν γένει. Αν θέλουμε να περιοριστεί το φαινόμενο των πρώιμων εγκυμοσύνων και γάμων παιδιών θα πρέπει να ενημερώνουμε τις γυναίκες Ρομά περί οικογενειακού σχεδιασμού σε συνάρτηση με την εκπαίδευση και τη δυνατότητα εργασία τους.

Στον περιορισμένο χρόνο που έχουμε στη διάθεσή μας σήμερα δεν μπορούμε βεβαίως να αναφερθούμε σε όλες τις ενέργειες στις οποίες και τα δύο μέρη πρέπει προβούν προκειμένου να υπάρξει πρόοδος ως προς το ζήτημα της ένταξης των Ρομά στο κοινωνικό σύνολο. Επιγραμματικά, η παρέμβαση της Πολιτείας σε τοπικό επίπεδο, αφού από εκεί αρχίζουν και τελειώνουν όλα, πρέπει μεταξύ άλλων να περιλαμβάνει τις ακόλουθες ενέργειες:

- Ανάπτυξη ενταξιακών προγραμμάτων χωρίς στοιχεία που αναπαράγουν τον αποκλεισμό των Ρομά
- Υποβοήθηση δραστηριοποίησης της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (π.χ. κίνητρα) προκειμένου να λάβει πρωτοβουλίες για την ένταξη των Ρομά με πρόβλεψη πηγών χρηματοδότησης προς τους ΟΤΑ για το σκοπό αυτό
- Ανάπτυξη συμβατικών σχέσεων μεταξύ ΟΤΑ και Ρομά (π.χ. ανάθεση έργου, παροχή γης προς εκμετάλλευση, κ.τ.λ.)
- Αντιμέτωπιση προβλημάτων σε τοπικό επίπεδο, με φαντασία και ευελιξία, πάντα με κριτήριο την ένταξη των Ρομά στην τοπική κοινωνία και σε συμφωνία με τις υπάρχουσες ανάγκες και δυνατότητες
- Πρόσληψη Ειδικού Συμβουλευτικού προσωπικού,
- Ενημέρωση των Ρομά περί των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών τους
- Δημιουργία μορφωτικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων που θα αποσκοπούν στη δημιουργία αλληλοσεβασμού, συνοχής και κοινωνική ειρήνη των Ρομά με την υπόλοιπη τοπική κοινωνία

Τέλος, για υπάρξει θετική εξέλιξη από την παρούσα κατάσταση πρέπει και οι δύο πλευρές να επιδείξουν αφοσίωση προς τον κοινό σκοπό και συνεργασία σε βάση ισότητας.